

APENINSKI POLOTOK PRED NASTANKOM RIMA

ITALIJA - IME IN OBSEG

- antična in sodobna Italija nista identičen geografski prostor
- antična Italija:
 - o Sicilija, Sardinija & Korzika v Italijo vključene šele v 3. stoletju
 - o na SV zajemala Istro, Z in osrednjo Slovenijo
- Italija najprej geografski pojem (Apeninski polotok), s širitvijo rimske oblasti postane tudi politični pojem
- širjenje morja na račun kopnega: danes veliko antičnih naselij pod vodo
- drugačna vegetacija (z juga polotoka so izginili gozdovi - izsekavanje, kozjereja)
- podnebje bilo izrazito sredozemsko (razen v gorati notranjosti) + obilica rodovitne zemlje + zadostne padavine → razvoj kmetijstva
- zaradi obmorske lege močno vezana na morje

Ljudstva, ki so naseljevala Italijo (okoli 1000 pr.n.št.) / ETNIČNA SESTAVA PREBIVALSTVA ANTIČNE ITALIJE

- Apeninski polotok naseljen od paleolitika
- na plemena so močno vplivale razvitejše sredozemske kulture v Afriki in V Sredozemlju
- Italija pogosto cilj različnih ljudstev – vzroki:
 - o ugodne geografske razmere
 - o dolge in lahko dostopne obale
 - o nizki in lahki prehodi na SV
- **INDOEVROPEIZACIJA**
 - o prve skupine Indoevropcev s severa so prišle v bronasti dobi
 - o dokončna indoevropceizacija polotoka: v železni dobi
 - o 1200 – 800 pr.Kr. → naseljevanje in mešanje različnih etničnih skupin
 - če prištejemo še grško in kartažansko kolonizacijo pa še 2 stoletji več
 - o etnična podoba Italije pred vzponom Rima (U, 103 - slika)
 - zelo pestra
 - **GRKI**: jug Italije in večji del Sicilije
 - **ETRUŠČANI**: ozemlje med rekama Arno in Tiberu ter grebenom Apeninov
 - **KARTAŽANI**: zahodna Sicilija (ogrožali grške interese)
 - **italska plemena** (Umbrijci, Sabinci, Samniti, Latinci, Oski, Lukanci, ...): osrednji del polotoka
 - Veneti: dolina reke Pad na severu
 - Liguri: okoli Genovskega zaliva
 - Latini: ozemlje Rima (takrat še skromno vaško ozemlje)

ITALIKI

- po njih se imenuje Italija
- Latini – Faliski
- Oskiško – umbrijsko – sabelska plemena

RIMLJANI

- **Iliri** (pleme, ki je naseljevalo tudi severni Balkan, ilirsko pleme so bili tudi Veneti, ki so naseljevali današnjo zahodno Slovenijo)

GRKI

- kolonije so ustanavljali na jugu polotoka ter na vzhodu Sicilije – ime območja: Velika Grčija
 - o južnoitalske kolonije so v 6. stoletju pr.Kr. postale kulturno in politično vodilne v grškem svetu
 - o najpomembnejša mesta – središča kulturnega, gospodarskega in političnega razvoja:
 - na vzhodni obali: Tarent, Metapont, Herakleja, Sibaris, Kroton, Lokri
 - na zahodni obali: Kume, Neapolis, Pestum, Eleja, Region
- za Helene se je uveljavilo ime Grkih (Graeci)
- 6. stol. pr. Kr.:
 - o spopad z interesi Kartažanov & Rimljanov v Z Sredozemlju
 - o Velika Grčija bila središče 2 filozofskih smeri: eleatov & pitagorejcev
- v 5. stol. pr. Kr: Velika Grčija začne propadati (grška Sicilija se obdrži) – vzroki:
 - o vojne med kolonijami
 - o razširjenost malarije
- pomembna ostaneta Tarent in Kume (prvi stiki Etruščanov in Rimljanov z Grki navezani prek tega mesta)

ARHIMED – matematik in znanstvenik

* v 3. stol. pr.Kr., na Siciliji

* Arhimedov vijak, odkritje delovanja vzvoda, specifične teže, vrednost pi

* ubil naj bi ga rimski vojak med rimskim obleganjem Sirakuz, med poučevanjem geometrijskih likov

ETRUŠČANI

- naseljevali so severozahodni del Apeninskega polotoka
 - o središče: današnja Toskana
 - o veliko dobre obdelovalne zemlje in gozdov ter rudnega bogastva – železo, baker, svinec
 - o pridobivanje kamene in morske soli
 - o gospodarstvo temeljilo na:
 - dobro razvitem kmetijstvu (izsuševanje močvirij)
 - kovaštvu in zlatarstvu
 - trgovina
 - pomorstvo
- pomembno so vplivali na kasnejšo rimsko kulturo in politiko
- zmes prvotnih avtohtonih prebivalcev Apeninskega polotoka
- Grki so jih imenovali **Tireni** (Tirensko morje)
- Rimljani so jih imenovali **Tuski** (pokrajina Toskana)

RIMLJANI

Izvor

- ni popolnoma jasen
- domneve: med 10. in 9. stoletjem pr. Kr. razvili iz raznih etničnih skupin - zmes prvotnih avtohtonih prebivalcev Apeninskega polotoka
- vodilna skupina priselila iz vzhodnoegejskega območja, pomembni tudi preindoevropski staroselci in italska ljudstva (predvsem Umbri)
- slabo poznan jezik (znanih okoli 200 besed), literarna dela se namreč niso ohranila

Ureditev države

- kljub obvladovanju velikega dela polotoka, niso ustvarili velike države → ustanavljali **mestne države** (po grškem vzoru)
- osrednja mestna naselbina (**metropola**) + hčerinska mesta, kolonije, vaška naselja
- med mesti prihajalo do spopadov in vojn → povezovala so se v **ZVEZE**
 - o zveza 12 etruščanskih mest (v 7. in 6. stol. pr.Kr obvladovala osrednjo Italijo)
 - o podobni mestni zvezi še: v Padski nižini & v Kampanji
 - o zveze so vodili kralji, pripadniki visokega etruščanskega plemstva - vodilni položaj so imele aristokratske (plemiške) družine
 - volili enega izmed 12, 1 leto načeloval zvezi
 - bil vojskovodja, vrhovni sodnik, morda tudi vrhovni svečenik
- konec 5. stol. pr. Kr. taka ureditev začne izginjati
 - o kraljevo oblast nadomesti vladanje voljenih dostojanstvenikov iz vrst visokega plemstva
 - o najvišja oblast: izvoljeni dostojanstvenik z enoletnim mandatom
 - o poznali so še: ljudski zbor, ljudske zastopnike
- Etruščani so prešli iz RODOVNE UREDITVE, prek MONARHIJE do ARISTOKRATSKE OBLIKE VLADANJA

**primerjava grške polis & etruščanske državne ureditve ?*

Vloga ženske

- ženske so bile cenjene in spoštovane (lahko so se udeleževale javnega življenja/prireditve, kar ni bilo v navadi pri drugih ljudstvih)

Kultura in umetnost

- zgledovali so se po sredozemskih ljudstvih (predvsem Grkih)
- sami pa so močno vplivali na rimsko kulturo (gradnja cest, vodovodov, prekopov; prerokovanje svečenikov, gladiatorski boji, obdelava keramike, pisava, zmagoslavni pohodi, triumf, dirke z vozovi,...)
 - o področje religije, umetnosti, arhitekture, pisave, pri simbolih oblasti in zabavi
- najprej so verovali v nadnaravna bitja, pod vplivom Grkov pa so razvili **mnogoboštvo/politeistično religijo**
 - o vrhovni bog Tinia in njegova žena Uni
 - o številni bogovi so se stopili v 1 boga (npr. demoni vojne v boga Marisa)
- napovedovanje svečenikov (let ptičev, pregled živalskega drobovja, bliski...) - velik pomen
- etruščanske nekropole (pokopi v **sarkofagih**) - U, 106 - slika

RIMLJANI

grški	etruščanski	rimski
Zeus	Tinia	Jupiter
Hera	Uni	Junona
Atena	Menrva	Minerva

- umetniški vplivi iz Sredozemlja in Grčije
- razvili so:
 - o vazno umetnost,
 - o slikanje fresk
 - o kiparjenje v kamnu, žgani glini in bronu
- močno samosvoja nagrobna plastika
- gradnja mest: **pravokotna tlorisna zasnova** (orientalski in grški vpliv), čeprav se je večina mest bolj prilagajala ozemlju kot pravilni zasnovi
- njihova tehnika iskanja, izkoriščanja in regulacije vode → postala **temelj rimske kanalizacije in vodovodov**
- od njih so Rimljani prevzeli tudi način gradnje cest, pri zidavi pa obok (U, 107 - slika)
- imeli tehniko izdelave zobnih protez (U, 107)

- od Grkov so prevzeli **abecedo** (jo razširili po antični Italiji, tudi med druga ljudstva Italija, ne samo Rimljane)
- **FASCES** – simboliziral kraljevo izvršilno in sodno oblast
- **TRIUMF** – slavnostni prihod zmagovitega vojskovodje in njegove vojske v mesto
- po rimskih opisih: Etruščani zelo okrutni, imeli nek boj na življenje in smrt
 - o Rimljani ga prevzamejo → razvoj **gladiatorskih iger**
 - o **konjske dirke**
 - o višji družbeni sloj – razkošne zabave

Kulturna povezanost/odvisnost: Feničani → Stari Grki → Etruščani → Rimljani

NASTANEK RIMA

- malo zanesljivih virov
- o njem govorijo miti & pisni viri iz poznejših obdobj (nastali na podlagi ustnega izročila)

Razlago o nastanku Rima nudita dve temeljni teoriji:

- **MITOLOŠKA RAZLAGA**
- Rim je bil ustanovljen 21. aprila 753 pr.Kr. (rimsko štetje let)
- pravljica legenda o Romulu in Remu

** Brata dvojčka Romula in Rema, je dal njun stric, ki se je bal za prestol, v košari vreči v naraslo Tiberu. Ko je voda upadla, je naplavila košaro pod sedmimi griči, kjer ju je našla volkulja in skrbela zanju ter ju celo hranila s svojim mlekom, dokler ju niso našli pastirji, pri katerih sta potem odrasla. Kasneje sta sezidala mesto tam, kjer ju je našla volkulja, vendar sta se pri izbiri imena zanj sprla. Romul je zaradi tega brata celo ubil in sam postal kralj mesta, ki se po njem imenuje Roma (Rim).*

RIMLJANI

- **ZGODOVINSKA RAZLAGA**

- okoli leta 1000 pr.n.št. na sedmih rimskih gričih nastanejo prve naselbine (višja, bolj zdrava lega nad zamočvirjeno nižino, prehod čez reko,...); prvo naselje na južnem bregu Tibere naj bi postavili Latini
- prve vasi se razvijejo okoli leta 800 pr.n.št

- Rimljani verjeli, da so potomci iz Troje pobeglega princa Eneja (*U, 109 – slika*)
 - o Rim naj bi doživel nepretrgan razvoj od časa Troje do Vergilijevih dni
 - o **Vergilij**: pesnitev **ENEIDA**
 - da bi ustvaril Iliadi in Odiseji enakovredno delo + rimsko zgodovino povezal z najstarejšimi civilizacijami egejskega območja
 - Eneida
 - povečuje nastanek in rast imperija
 - povečuje dosežke Rimljanov in cesarja Avgusta
 - utemeljuje pravico Rima, da vlada, prinaša omiko in kulturo

I. **RIMSKA KRALJEVINA / RIM V OBDOBJU KRALJESTVA** (753 pr.n.št. – 509 pr.n.št.)

- Rimu je vladalo 7 kraljev:

1. **Romul** (prvi rimski kralj)

- v Rimu se naseli veliko tujcev
- primanjkanje žensk (legenda o ugrabitvi Sabink)
- dogovor o izmeničnem vladanju latinskih in sabinskih kraljev

2. **Numa Pompilij**

- vladal je miroljubno
- uvedel je nove obrede, postavljaj svetišča in dal sestaviti koledar

3. **Tul Hastilij**

- z uspešnimi vojaškimi akcijami je Rimu zagotovil prevlado nad okoliškimi mesti

4. **Ank Marcij**

- zgradil je most čez Tiber
- v tem času nastane pristanišče Ostia (razširitev rimske trgovine)

5. **Tarkvinij Prisk**

- bil je etruščanskega izvora
- na griču Kapitol je postavil svetišče vrhovnemu rimskemu bogu Jupitru
- uvedel je rimske igre in zgradil veliki stadion (circus maximus)

6. **Servij Tulij**

- zgradil je obzidje, ki je varovalo vseh 7 rimskih gričev
- postavil je svetišče boginji Dioni (boginja lova)
- družbena reforma (državljanje je po premoženju razdelil v 5 davčnih razredov)

7. **Tarkvinij Superbus (Ošabni)**

- tiran, ki je prišel na oblast z ubojem prejšnjega kralja
- ljudstvo ga odstavi in izžene iz države (509 pr.n.št.)
- konec rimskega kraljestva

- Rim – že zgodaj gosto poseljen

RIMLJANI

- o najstarejše stavbe: iz ilovice in pokrite s slamo
- o gradili tudi kamnite in z opeko krite hiše (po vzoru Etruščanov)
- o hiše premožnejših: na griču
- o v središču naselja: **FORUM**, na njem pa so bili svetišča, javne zgradbe in zgradbe političnega vodstva
- o po grebenih hribov – obzidje
- o v okolici mesta: pokopališča (nekropole), glinokopi in lončarske delavnice
- o zunaj obzidja: Marsovo polje (vojaki se urili v vojskovanju)
- o Rim krasile monumentalne zgradbe (npr. tempelj Kapitolskega Jupitra)
- o zgradili sistem odvajanja vode → izsuševanje močvirij

Od kraljevine do republike

- doba monarhije: od ustanovitve Rima l. 753 pr.Kr. – pregona zadnjega kralja l. 510 pr.Kr.
- pomembni arheološki viri: dokazujejo nastanek nekaterih zgradb (most čez Tiber, izsuševalni kanali, obzidje, ...) + etruščansko nadoblast
- do tedaj: osnova gospodarstva kmetijstvo, v obdobju etrušč. kraljev: priselili številni obrtniki
- gradili stavbe javnega pomena (templji, svetišča)

Družbena in državna ureditev

- temelj rimske družbe: **ROD** (gens)
 - o sestavljen iz velikih **DRUŽIN** (familije)
 - o rodovi so bili povezani v **KURIJE**, te pa v **PLEMENA** (tribuse)
- prebivalci so se delili na 3 plemenske (tribus) in 30 manjših teritorialnih enot (kurija)
- **kurijatne skupščine**:
 - o volile in potrjevale kralje
 - o potrjevale zakone
 - o urejale verske zadeve
 - o vplivale na ureditev vojske (vsaka je prispevala 10 konjenikov (dekuria) in 100 pešakov (centuria))
- država v zgodnjih obdobjih: **VOLILNO KRALJESTVO**
 - o kralj (rex) – bog, vrhovni svečenik, najvišji sodnik, vojskovodja
 - o kraljevo oblast omejevala:
 - SENAT (svet starešin)
 - sestavljali so ga **patres**, voditelji plemiških rodov in družin (njihovi potomci = **patriciji**, imeli številne privilegije – bili edini v svečeniških kolegijih) *večina prebivalstva bila svobodna in kmečkega izvora - **plebejci**
 - načelo volilnosti (z njim preprečili oblikovanje dinastije)

RIMLJANI

Padec monarhije

- **Tarkvinij Ošabni** po izročilu hotel odpraviti zakone in zavladata kot tiran → upor in izgon kraljeve rodbine (pod vodstvom **Junija Bruta**)
- od konca 6. stol. pr. Kr. – Rimu zavlada etruščansko in latinsko plemstvo (bogati veleposestniki, trgovci in živinorejci), večina prebivalcev: latinska
- ureditev države se z izgonom kralja ni bistveno spremenila
 - o Rim bil močna vojaška sila
 - o aristokracija vladala v glavnem kmečkemu prebivalstvu
- dosežki etruščanske nadvlade so ostali:
 - o mesto je bilo večje, močnejše in bolj civilizirano
 - o povečal se je njegov trgovski pomen
- aristokracija je počasi odpravila elemente monarhije in ustanovila **PATRICIJSKO REPUBLIKO**, ki jo je vodilo okoli 50 plemiških družin

II. REPUBLIKANSKI RIM

- v obdobju republike gradili številne tempelje
- galska invazija – porušeno mesto nato obnovijo → niso se ozirali na urbanizem – mesto zato neurejeno, »kup nametanih hiš« (za razliko od drugih kolonialnih mest po helenistični urbanistični zasnovi)
- **Servijevo obzidje** – obrambni sistem, ki je povezal vse rimske griče
- nov gradbeni razcvet: po zmagi nad Kartažani

Organizacija republike

- leta 509 pr.n.št. je rimsko ljudstvo pod vodstvom Junija Bruta odstavilo zadnjega rimskega kralja (konec rimske kraljevine)
- ustanovi se aristokratska republika (volijo le plemiči)

Značilnosti aristokratske republike

- uvedba **MAGISTRATURE** (visoke uradniške službe) – da bi preprečili kopičenje politične moči v rokah posameznika
- nekdanjo kraljevo oblast razdelili med **2 KONZULA** (voljena za 1 leto)
 - o konzula sta bila najvišja magistrata (vrhovna vojaška, sodna, upravna in finančna oblast)
 - o nadzirala drug drugega
 - o imela pravico veta (veto = preprečitev sprejetja kakšnega zakona)
 - o konzule so volili v skupščinah rimskih državljanov
 - o po opravljeni funkciji konzul navadno postal dosmrtni član senata
- svečeniška oblast: obdržal jo je **VRHOVNI SVEČENIK** (pontifex maximus)
- med vojno vso oblast za 6 mesecev dobil **DIKTATOR**
 - o med diktaturo: prenehajo veljati vse magistrature
- glavni nosilec politične dejavnosti v državi: **SENAT** (najvišja zakonodajna oblast v državi)
 - o v začetku republike 300, pozneje 600, za časa Cezarja pa 900 članov
 - o senatorji: aktivni ali nekdanji magistrati ter ugledni meščani, ki so jih za konzule razglasili konzuli

RIMLJANI

- o v zgodnjem obdobju: izključno patriciji
- o sprejemali državne zakone
- o odločitve sprejemali z glasovanjem
- o senat bil stalno telo in je svetoval konzulom
- o velika moč, sčasoma postajal pomembnejši od ljudske skupščine

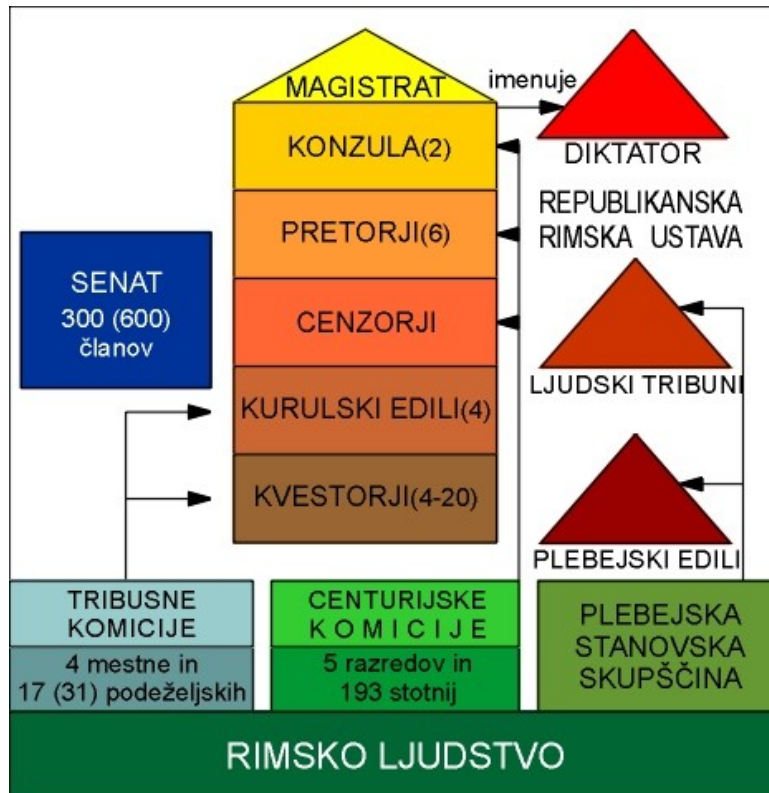
PRETORIJ (8) – sodna oblast

CENZORJI – popis premoženja

EDILI – policijska oblast

KVESTORJI – upravljanje državne blagajne

- v Rimu obstajale različne ljudske skupščine
 - o za časa republike: najpomembnejša **TRIBUNA**
 - o njene odločitve so (po soglasju senata) dobile zakonsko veljavo
 - o v 5. stol. pr.Kr. – imenovali **ljudskega tribuna** (zastopal interese plebejcev; patriciji bili tako ali tako v vseh organih bolje zastopani)
 - izvolila: plebejska skupščina
 - sprva 2, pozneje celo 10 ljudskih tribunov
 - bili nedotakljivi, lahko so klicali na odgovornost, zapirali, sklicevali in vodili ljudsko skupščino ter imeli pravico veta na odločitve konzulov ali senata (lahko z ugovorom preprečijo odločitve patricijev, v kolikor bi le te škodoval plebejcem)

Shema rimske republikanske uprave

RIMLJANI

Patriciji in plebejci

- v Rimu od zgodnjih časov 2 razreda
- **vladajoči PATRICIJI** – imeli velika posestva, velike črede živine, številne privilegije
 - o pater = oče
 - o premožni, višji sloj, ki si je lastil vse politične pravice
 - o veljali so za edine prave rimske državljane
 - o edini so smeli poveljevati vojski (vojaška čast je bila zelo cenjena)
- **nezadovoljni PLEBEJCI** – večinoma kmetje, trgovci, obrtniki
 - o plebs = množica
 - o prebivalci podrejenih okoliških ozemelj
 - o ni jim bilo dovoljeno opravljati državnih služb ter odločati o državnih zadevah
 - o plačevali so velike davke – nenehni spori med plebejci in patriciji
- med seboj se niso smeli poročati → zato dvig na družbeni lestvici nemogoč
- sistem je deloval, dokler prebivalstvo v Rimu ni naraslo (s tem se poveča tudi nezadovoljstvo plebejcev)
- prvi protesti
 - o prve uspehe plebejci dosegli z grožnjo, da bodo zapustili Rim, ustanovili konkurenčno mesto in odpeljali vso delovno silo
- l. 494 pr.Kr. – sklenitev kompromisa – **odtlej plebejci smeli voliti ljudska tribuna** (varovanje njihovih interesov)
- sredi 5. stol. → **12 bronastih tabel** – zapis zakonov, ki so urejali zasebno, kazensko, javno in versko pravo (javno so jih objavili na rimskem forumu)
 - o do tedaj zakone poznali in tolmačili le svečeniki
- položaj plebejcev izboljšali še:
 - o sklep ljudske skupščine, da so njene odločitve obvezujoče za vse
 - o duhovniška služba postane dostopna tudi njim
 - o en konzul je moral biti plebejec
 - o lahko so postali magistrati in senatorji
 - o dopuščene poroke med slojema
- sčasoma vsi plebejci **pridobijo državljanske pravice** (boj za enakopravnost je končan)
- sicer nasprotja sčasoma izginila, razlike med plemstvom in ostalimi Rimljani pa so se ohranile (oblast je ostala v rokah omejenega števila bogatih družin)

* zanimivost – U, 112 ob strani

Revolucionarno obdobje

- v zgodnji republiki: malo zelo bogatih in zelo revnih
- sčasoma se socialne razlike povečajo zaradi vojn
 - o vojaški poveljniki: se vrnejo z bogastvom
 - o kmetje – doma našli zadolžene in zanemarjene kmetije → od njih niso več mogli živeti → prodajo jih veleposestnikom
- velika posestva oz. **LATIFUNDIJE**
 - o obdelujejo jih sužnji
 - o sužnji niso služili vojske, zato so lahko zemljo obdelovali cel čas

RIMLJANI

- družinske kmetije niso mogle tekmovati z veleposestmi
- število brezposelnih in brezdomcev je naraščalo
- propadli kmetje se z družinami selili v Rim → se pridružili brezdelnemu meščanstvu – **PROLETARIATU** (naseljevali revne dele mesta)

- **plemstvo** je še obvladovalo politične položaje
- v družbenem in gospodarskem življenju pa so z njimi tekmovali **VITEZI** (equites, = bogataši, ki so se ukvarjali z denarnimi posli in trgovino)
- bogati Rimljani: hoteli biti izvoljeni na uradniški položaj → potrebovali podporo prebivalstva
 - o **politika »KRUHA IN IGER«** : brezplačno deljenje žita, vina, oljčnega olja, prirejanje iger (npr. gladiatorske bitke)
 - o tako pridobili glasove podpore in preprečili upore

- senat ni vladal v skladu z željami množic
 - o po izvolitvi so senatorji in magistrati pozabili na volivce in sledili svojim interesom
- l. 133 pr. Kr. ljudski tribun postane Tiberij Grakh
 - o zavzel za izboljšanje razmer množic
 - o predlagal t.i. **ZEMLJIŠKI ZAKON**
 - omejil posest meščanov na 500 oralov zemlje in družine na 1000 oralov/250 ha
 - revezem bi za majhno odškodnino razdelili presežke, ki bi jih odvzeli veleposestnikom
 - posesti naj bi bile dedne in neodtujljive
 - o predlog je podprla ljudska skupščina, nasprotovali pa so mu veleposestniki
 - o v uporih Tiberij ubit
- 10 let pozneje **Gaj Grakh (novi tribun) nadaljuje bratovo delo**
 - o poleg zemljiškega zakona predlaga več reform, ki bi izboljšale življenje revnih (**znižal je cene žita**)
 - o problem brezposelnih: hotel rešiti z izseljevanjem v nova naselja v provincah → uvede **ZAKON O USTANAVLJANJU KOLONIJ**
 - o po uporih njegovih nasprotnikov se je na begu sam ubil
 - o večino novih zakonov razveljavijo in pobijejo tisoče njegovih privržencev

- družba je ostala razdeljena, politična in socialna nasprotja so se stopnjevala
- različni pogledi na reševanje krize → nastanek 2 strank:
 - o **OPTIMATI** (nasprotniki napredka, stranka plemstva, senatorjev)
 - o **POPULARI** (podporniki napredka, ljudska stranka, ki deluje v duhu Grakhovih reform)

Dvig vojaških poveljnikov

- rimska vojaška moč slabi (vojsko so služili le imetniki zemlje, veliko števil nelastnikov pa ne)
- družbeni nemiri v 1. stol. pr. Kr – slabili vojaško moč države
- vojsko so sestavljali le polnopravni državljani, uvrščeni v 5 premoženjskih razredov
 - o ni imela moči za nove osvajalne pohode in za zatiranje uporov v provincah
- l. 107 pr. Kr. konzul postane **Gaj Marij**

RIMLJANI

- o z reformami in uspešnimi vojaškimi akcijami konča vojno v Numidiji
 - o ustavi prodiranje Kimbrov in Tevtonov v Italijo
 - o za konzula bil izvoljen 5x (s tem kršil določilo ustave, da mora preteči vsaj 10 let, preden je lahko nekdo znova izvoljen); posamezniki z lastno vojsko in podporo množic so si lahko privoščili nespoštovanje ustave
 - o **vojaški poveljnik Gaj Marij reformira rimsko vojsko** (vojaki postanejo bolj privrženi):
 - vojsko je lahko služil vsak moški, ne glede na premoženje, ki je dopolnil 16 let
 - stalni vojaki so dobivali plačo (mezdo) in vojni plen
 - po končanem 20-letnem služenju so dobili v last manjše posestvo
 - vsak vojak je prenašal del taborne opreme (Marijeve mule)
 - o z Marijevimi reformami je rimska vojska postala **poklicna (najemniška)**, dobro opremljena, oskrbovana in izurjena.
-
- vojaške enote sledile zahtevam svojih poveljnikov, ne interesom Rima
 - Marij sicer obvladoval politične razmere v Rimu, vendar:
 - napetosti med optimati in populari še vedno rastejo:
 - o zaradi vojn
 - o uporov v provincah
 - o slabih socialnih in gospodarskih razmer

 - v času Marijevih voj. uspehov: politični vzpon **Lucija Kornelija Sule**
 - o zaradi diplomatskih in vojaških sposobnosti
 - o l. 88 pr.Kr. postal konzul (a Marij dosegel, da so poveljevanje vojski prepustili njemu)
 - o Sula zato z vojsko vdrl v Rim → začne obračunavati s političnimi nasprotniki → Marij se umakne iz mesta
 - **Sula prvi v Rimu uporbil vojsko za doseg političnega cilja**
 - o pozneje, ko je vodil vojsko nad uporno pontsko kraljestvo, se je v Rimu obnovila oblast popularov
 - o po Marijevi smrti in državljanski vojni: Sula zmagovito vkoraka v Rim → razglasijo ga za **DIKTATORJA z neomejenim mandatom**
 - v času diktature: dal sestaviti **PROSKRIBCIJSKE LISTE** (=seznam političnih nasprotnikov, obsojenih na smrt)
 - odvzem državljanstva in premoženja njihovim sorodnikom
 - uvede **aristokratsko ustavo** (odpravila je vse, kar so uvedli populari)
 - senat zopet dobi vrhovno oblast in se poveča na 600 članov
 - konzuli – le administrativna vloga, brez vojnega mandata → s tem ločil politično oblast od vojaške
 - o l. 79 pr.Kr. se prostovoljno umakne iz političnega življenja
 - o republika ob njegovi smrti še šibkejša
-
- * *Poglobljanje družbene krize (JAKELJ)*
 - o *upori v provincah zahtevajo odločno vojaško posredovanje*
 - o *patriciji za vrhovnega poveljnika vojske izberejo Lucija Kornelija Sulo*
 - o *plebejci za vrhovnega poveljnika vojske izberejo Gaja Marija*
 - o *poveljnika se spopadeta za oblast in povzročita državljansko vojno*

RIMLJANI

- o po uboju Marija si Sula prilasti oblast (okliče se za diktatorja, ubiti da vse Marijeve privržence, ljudskim tribunom odvzame pooblastila, senatu pa jih poveča, ko si je zagotovil popolno oblast se je umaknil s politike)

Od republike k cesarstvu

- državljanska vojna in nemiri so rimsko republiko precej oslabili
- šibkost se je izrazila v največjem uporu sužnjev v zgodovini: **SPARTAKOV UPOR SUŽNJEV (73 – 71 pr.n.št.)**
 - o upor je vodil gladiator **Spartak** (suženj izšolan za spopade v amfiteatru)
 - o Spartaku in njegovim gladiatorjem (pobegnili iz gladiatorske šole v Kapui) so je pridružilo na tisoče sužnjev in obubožanih kmetov
 - o rimska vojska jih 2x neuspešno skušala premagati
 - o leta 71 pr.Kr. legije pod vodstvom **Marka Licinija Krasa**, zaradi notranje razdvojenosti suženjske vojske, upor zatrl
 - o večino upornikov ubijejo, več kot 6000 pa jih dajo križati
 - o Kras, eden najbogatejših Rimljanov, postane konzul in eden najvidnejših rimskih politikov
- drugi konzul postane **Gnej Pompej Veliki**
 - o prvi večji uspeh: v Hispaniji, kjer je zatrl upor
 - o l. 67 pr.Kr. iz Sredozemlja v 3 mesecih pregnal pirate → kot junak se vrne v Rim
 - o naslednje let: osvojil velike dele Male Azije → nagrajen z najvišjimi častmi
 - o nekateri pričakovali, da bo v mesto vkorakal z vojsko in postal vladar
- uveljavljal se je tudi mladi in premožni plemič **GAJ JULIJ CEZAR**
 - o zavedal, da je najboljša pot za uresničitev velikih ambicij vojska → s številnimi zmagami si je zato zagotovil njeno lojalnost in postopno pridobival pomembne položaje

GAJ JULIJ CEZAR

- notranjepolitični spori v Rimu – politični razkol med populari in optimati, zahteve kmetov in vojakov
- ▶ Prvi triumvirat
- oblast so prevzeli **trije pomembni možje**: vojskovodja Gaj Gnej Pompej, vojni dobičkar in predstavnik viteštva Mark Kras in najbolj priljubljen človek v Rimu Gaj Julij Cezar
- leta 60 pr.n.št. : sklenili **ZVEZO TREH MOŽ**
 - o prevzamejo oblast,
 - o senatu odvzeli pravice
 - o drug drugega podpirali pri uresničevanju svojih interesov
- priistaši polularov (ker jih je na oblast dvignilo ljudstvo – zato tudi hoteli zmanjšati vlogo senata in optimatov)
- želeli vladati vsak sam

- v tistem obdobju na političnem področju vplivni še: **Lucij Sergij Katilina**, **Servilij Rul** in **Mark Tulij Cicero** → vsi so si s podporo ljudstva želeli pridobiti čim večjo moč

RIMLJANI

▶ Gaj Julij Cezar (100 pr.n.št. – 44 pr.n.št.)

- general rimske vojske, politik, državnik, zgodovinar
- 2. govornik (1. Cicero)
- kot konzul uvede **agrarni zakon** (veterani dobijo zemljo)
- proti izžemanju provinc
- 5 let upravljal provinco Galijo in Ilirik
- kot rimski namestnik je odšel v Galijo (8 let), boji z Galci – Cezar si jih skuša podrediti

▶ Galske vojne (58 – 51 pr.n.št.)

- Cezar je postal konzul, mandat je izkoristil za utrjevanje svoje moči
- za 5 let imenovan za namestnika v Cisalpinski Galiji in v Iliriku, nato še v Transalpinski Galiji
- politične projekte v Rimu prepustil svojim ljudem
- **v 8 letih osvojil vsa Galijo in meje rimske države razširil do Severnega morja**
 - o proti keltskim Helvetom, germanskim plemenom, belgijskim plemenom, plemenom v Akvitaniji
 - o zatrl upor Venetov
- po nesoglasjih so se triumviri dogovorili in si razdelili namestništva v posameznih delih države:
 - o Cezar v Galiji
 - o Pompej v Hispaniji
 - o Kras v Siriji
- **triumvirata ni bilo več**
- **Galija postane rimska provinca** (vsa Galija je pomirjena)
- želel dobiti otok Britanijo, a na njem ni našel ničesar vrednega

▶ Državljanska vojna (49 – 46 pr.n.št.)

- po osvojitvi Galije postal Cezar zelo priljubljen pri svojih vojakih
- v Rimu so ga vesti o njegovih zmagah povzdignile v junaka
- Kras je padel v bojih s Parti
- Pompej (Cezarju zavidal priljubljenost) bil edini, ki bi lahko preprečil njegov prevzem oblasti
 - o zbliža se z vodilnim plemstvom in senatom
 - o senat sprejme sklep, da mora Cezar svojo vojsko razpustiti → ne upošteva ukaza → s **svojo vojsko l. 49 pr.Kr. vkoraka v Italijo** (prekorači rečico Rubikon in izreče znamenite besede – »Kocka je padla«)
 - o **Pompej + večina plemstva pobegne v Grčijo** (nameravali zbrati vojsko in se s Cezarjem spopasti)
 - o v **bitki pri Farzalu** (Grčija) Cezar premaga nasprotnike
 - o Pompej pobegne v Egipt (tam bil ubit)
- Cezar zatrl opozicijo, se vmešal v dinastične boje v Egiptu (pomaga prestol pridobiti princesi Kleopatru) in obračunal z morskimi razbojniki

RIMLJANI

- Julij Cezar se leta 45 pr.n.št. vrne v Rim kot vladar celotnega Sredozemlja
- istega leta **pridobi vse najpomembnejše državne funkcije**
 - o diktator za nedoločen čas
 - o konzul za 10 let
 - o zaupano mu je bilo cenzorstvo (s tem je lahko spremenil sestavo senata; mu odvzel vso moč)
 - o doživljenjski svečenik
 - o vrhovni poveljnik vojske
- v njegovo čast s postavljali kipe in druge spomenike, imenovali so ga oče domovine
- ponudili so mi **kraljevski diadem** – to čast zavrne
- pri političnem vzponu ga je podpiral **Mark Antonij**
 - o pod Cezarjem se je bojeval v Galiji
 - o opravljal številne funkcije in v odsotnosti Cezarja celo nadomeščal

► Cezarjeve reforme

POLITIČNE REFORME

- razširitev senata na 900 članov
- senat je podrejen diktatorju
- nove upravne enote občin
- izboljšal vlado v provincah

GOSPODARSKE REFORME

- javna dela za brezposelne
- brezplačno razdeljevanja revnim
- čiščenje cest, prepoved vožnje tovornih vozov podnevi
- pravičnejše pobiranje davkov
- načrtoval obnovo cestnega omrežja

DRUŽBENE REFORME

- ponovna naselitev Kartagine (Kartagina Nova)
- naseljevanje nepreskrbljenih/brezposelnih ljudi izven Italije(v kolonijah)

KULTURNE REFORME

- zakon proti razkošju
- reforma koledarja (Julijski koledar, ki temelji na sončnem letu)
- gradnje na forumu
- načrtoval obnovo Rima

► Cezarjeva smrt (44 pr.n.št) – ZAROTA V SENATU

- Cezar si pridobi popolno oblast nad rimskim imperijem
- **nasprotniki med aristokrati** (očitajo mu, da je odvzel moč senatu)
- skupina zarotnikov (iz vrst plemstva, popularov in najbližjih sodelavcev) ga pod vodstvom **Bruta** (konzervativni patricij in republikanec) in **Kasija** (pompejanec, ki je po bitki pri Farzalu prešel k Cezarju) umori, na **marčeve ide** (15. marca) 44.pr.Kr
- v zaroto vpletenih več senatorjev, ki so verjeli, da rešujejo republiko

► Cezarjevi izreki

RIMLJANI

- Kocka je padla!
- Prišel, videl, zmagal!
- Te že držim!
- Tam je sovražnik!
- Vsa Galija je pomirjena!
- Pogosto sem se boril za zmago, danes pa prvokrat za življenje!
- Bolje je 1x umreti, kakor smrt 100x pričakovati!
- V tem fantu tiči več kot en Marij!
- Pri Filipih se vidiva!

Drugi triumvirat in državljanska vojna (44. Pr.n.št.)

- po Cezarjevem umoru **oblast začasno prevzame senat** (Cezarjeva oporoka: za naslednika imenuje **Gaja Oktavijana**, vsakemu prebivalcu Rima pa zapusti 300 sestercev in svoje vrtove za park ob reki Tiberi)
- **USTANOVITEV II. TRIUMVIRATA** (Gaj Oktavijan + Mark Lepid + Mark Antonij)
- člani se sprejo med seboj in spopadejo
- **Oktavijan premaga Antonija ter prevzame oblast v državi**

III. CESARSKI RIM

- Rim doživel **demografsko eksplozijo** (več kot milijon prebivalcev)
 - ga preuredijo, da bi prestolnica vzbujala občudovanje
 - o porušijo cele četrti, postavijo nove monumentalne zgradbe
 - o na pročeljih pomembnejših stavb: marmor (imenitnejši videz)
 - o številni cesarji zgradijo veličastne javne zgradbe (kopališča, amfiteater, ...)
 - večina prebivalstva nagneta v revnejših predelih
 - o slabe higienske razmere
 - o nevarnost požarov
 - o razširjeno nasilje in kriminal
 - v zgodnjem cesarstvu: mesto razdelili na **14 regij in te na četrti**
- * *Rim v cesarski dobi (U, 110 - slika)*

OBDOBJE CESARSTVA

Cesarstvo je oblika vladavine, v kateri je vsa oblast združena v eni osebi (cesarju).

OKTAVIJANOV PREVZEM OBLASTI

- zarotniki zasedli Kaptol
- **Mark Antonij** dosegel, da so funkcionarji ostali na položajih
- Cezar je v oporoki vsakemu Rimljanu zapustil 300 sestercijev → Antoniju ni bilo težko nahujskati ljudi na njegove morilce
- zarotniki so zbežali iz Rima → Antonij postal vodja popularov
- **Gaj Oktavijan**
 - o Cezarjev posvojenec
 - o dobil večino njegovega premoženja
 - o zbral vojsko za maščevanje
 - o kasneje casar Avgust
- **2. triumvirat**
 - o 43 pr.Kr.
 - o politična zveza, ki so jo sklenili Antonij, Oktavijan in Mark Lepid
 - o uvedli vojaško diktaturo
 - o združili vojsko
 - o dobili konzulska pooblastila
- **bitka pri Filipih**
 - o 42. pr. Kr.
 - o vzhodne province še vedno v lasti Cezarjevih morilcev, zato triumviri pripravili vojaški pohod
 - o porazili Bruta in Kasija
 - o triumviri prevzamejo nadzor nad imperijem
 - Oktavijan: Z Sredozemlje + Italija
 - Antonij: vzhod
 - Lepid: Afrika
- Lepidove čete prestopile k Oktavijanu, saj je postajal manj pomemben
- Antonij (poročen z Oktavijanovo sestro Oktavijo) se zaljubi v Kleopatro
 - o poskušata ustanoviti vzhodno helenistično kraljestvo – interesi so se križali z rimskimi
 - o Oktavijan Kleopatri napove vojno
- **bitka pri Akciju**
 - o 31 pr. Kr.
 - o zmaga Oktavijana
 - o Egipt postane rimska provinca
 - o Oktavijan edini vladar velikega rimskega imperija

PRINCIPAT

- 27 pr. Kr. – 284 po Kr.
- **Principat** (princeps-prvi) – vladavina s skoraj neomejeno oblastjo cesarja
- Gaj Oktavij je po zmagi senatu in rimskemu ljudstvu vrnil vso moč (**obnovil je republiko**)
- senat mu je v zahvalo podelil častni naziv **Avgustus** (Vzvišeni)
- **postal je princeps** (1. državljani v državi in svetu)
- imel je vrhovno vojaško oblast, pravico predlagati zakone ljudskim komisijam, pravico do delovanja v senatu in pravico veta
- **bil je neomejen monarh in nosilec tradicionalnih republikanskih funkcij**
- »drugi ustanovitelj Rima« - končal državljanske vojne in utemeljil obliko vladavine, ki se je obdržala več stoletij

RIMLJANI

- v spomin na Julija Cezarja si je nadel ime cesar
- postopoma je prevzel vse najpomembnejše državne funkcije
 - o Avgustus – častni naziv
 - o imperator – vrhovni poveljnik
 - o caesar – v spomin na J.C.
 - o princeps – prvi v državi in senatu
 - o pontifex maximus – vrhovni svečenik
 - o pater patriae – oče domovine
 - o tribunus plebis – ljudski tribun

Tabela 1: Reforme Julija Cezarja in cesarja Avgusta.

REFORME	CEZAR	AVGUST
Politične	<ul style="list-style-type: none"> - razširitev senata na 900 članov - senat postane kronski svet - v senatu tudi prebivalci provinc - razširitev državljanstva na S Italijo, Hispanijo in Sicilijo - vključitev Cisalpinske Galije v Italijo 	<ul style="list-style-type: none"> - zmanjšanje senata na 900 članov - magistrature mora potrditi cesar - ljudska skupščina izgubi pomen - delitev provinc na cesarske (z vojaško navzočnostjo) in senatske (brez vojske)
Gospodarske	<ul style="list-style-type: none"> - javna dela za brezposelne - razdeljevanje žita - javne gradnje 	<ul style="list-style-type: none"> - oskrba prebivalstva z živili - enotni merski in denarni sistem - vzdrževanje prometnih povezav
Družbene	<ul style="list-style-type: none"> - pravičnejša obdavčitev provinc, ki je preprečila njihovo izžemanje - naseljevanje veteranov v nova naselja 	<ul style="list-style-type: none"> - pravičnejša obdavčitev je preprečila, da bi pobiralci davkov bogateli z izkoriščanjem - za določitev novega davčnega cenusa so izvedli popis prebivalstva - reorganizacija vojske - ustanovitev pretorijanske garde - podpira družine z več otroki
Kulturne	<ul style="list-style-type: none"> - julijski koledar - gradnja spomenikov, ki so častili Cezarja - poimenovanje meseca julija 	<ul style="list-style-type: none"> - poimenovanje meseca avgusta - obnova in gradnja novih zgradb - oživiljanje starorimskega načina življenja, noše - obnova starih verskih kultov

AVGUSTOVE REFORME IN ZUNANJA POLITIKA

RIMLJANI

Upravne in družbene reforme

- iz rimskega imperija je ustvaril monarhično republiko
- prebivalcem provinc je podelil rimsko državljanstvo
- province je razdelil na cesarske (vojaške) in senatorske

Vojaške reforme

- vojska dokončno postane poklicna (28 legij)
- pomožna vojska (prebivalci iz provinc)
- pretorijanci – cesarjeva telesna straža, edina v Italiji dovoljena vojska

Zunanja politika

- v času Avgustovega vladanja vlada zlato obdobje miru
- oltar Avgustovega miru
- rimska osvajanja so neuspešna – katastrofalen poraz leta 9. V Tevtoburškem gozdu (Rimljani zapustijo provinco Germanijo); postavitve limesa (obramben zid na meji); meja rimskega imperija se ustali na črti Ren-Donava-Evfrat

Kultura

- Avgust: Našel sem mesto iz opeke, zapuščam ga kot mesto iz marmorja.
- veliko novih gradenj na forumu
- Rim postane kulturno središče Zahoda

PAX ROMANA – RIMSKI MIR

- 27. pr. Kr. – 180 po Kr.
- z vlado Avgusta nastopi **obdobje miru – skoraj 200 let**
- boji potekali le na mejah
- državljani so se lahko osredotočili na **trgovino, umetnost, izobrazbo, literaturo** → razvijale pod vplivom Vzhoda
- pripomore k razcvetu trgovine, kmetijstva – višja življenjska raven
- dobre kopenske in morske povezave
- enoten denar in sistem mer ter uteži – lažja menjava
- izvažanje hrane iz provinc (pšenica iz Egipta)
- ker ni novih osvajalnih pohodov začne primanjkovati sužnjev za delo na polju
- uveljavi se zakupništvo (kolonat – veleposestniki so svoja ozemlja dali v najem svobodnim kmetom)

Romanizacija rimskega imperija

- romanizacija – širjenje rimske kulture in načina življenja
- uveljavljanje latinščine (trgovina, uradne listine, zakonodaja,...)
- nosilci: uradniki, trgovci, vojaki in veterani
- najprej romanizirali višji sloji
- kmetje lahko obdržali prvine svoje kulture, če to ni ogrožalo interesov Rima
- hitreje romanizirala Z polovica imperija – na V obstajale starejše, helenistične kulture
- najbolj romanizirani provinci sta bili Španija in Galija
- proces romanizacije je postavil osnovo za današnjo evropsko kulturo
- posledice: raba latinskih imen, uporaba latinščine, prevzem rimskega prava, način oblačenja, življenja in verovanja

RIMSKO CESARSTVO DO KONCA PRINCIPATA

- **Julijsko-klavdijska dinastija** (27 pr. Kr. – 68 po Kr.)
 - o začetnik dinastije je cesar Avgust

RIMLJANI

- **Kriza cesarstva – leto štirih cesarjev (68 – 69)**
 - o po smrti zadnjega cesarja julijsko-klavdijske dinastije so svojega kandidata postavili senatorji, pretorijanci in legionarji
 - o v bojih je zmagal Vespazijan in utemelji novo dinastijo
- **Flavijska dinastija (69 – 96)**
- **Posinovljeni/adoptivni cesarji (96 – 193)**
 - o cesarja so izbirali s posvojitvijo
- **Drugo prehodno obdobje (192 – 193)**
 - o štirje cesarji se bojujejo za oblast, Septimij Sever je premagal druge in utemeljil dinastijo
- **Severska dinastija (192 – 235)**
 - o začetnik dinastije izhaja iz S Afrike
- **Nemirno obdobje vojaških cesarjev (235 – 284)**
 - o zvrsti se več kot 60 cesarjev in proti cesarjev
 - o najpogosteje so jih imenovali legije v provincah
 - o večina jih je umrla nasilne smrti

DOMINAT

- 3. stoletje – kriza
- državo ogrožala barbarska ljudstva
- primanjkovalo je delovne sile
- nestalna vlada razmer ni obvladovala
- **Dioklecijan**
 - o 284 - 305
 - o propadanje cesarstva ustavil za približno 170 let
 - o odpravil anarhijo in uvedel trdno oblast
 - o povečal vojsko
 - o denar dobil z reformo davčnega sistema
 - o maksimiranje cen in plač – poskušal ustaviti gosp. krizo in inflacijo
 - o prepovedal zapuščanje zemlje in uvedel dednost poklicev – tako zemlja ni ostala neobdelana
 - o cesarstvo je razdelil na dieceze
 - o reorganiziral je vojsko
 - o razpredel mrežo agentov, ki so nadzirali sistem
 - o podprl gradnjo po vsem cesarstvu
 - o podpiral je stare rimske kulte
 - o izdal edikt o preganjanju kristjanov
- spoznal je, da cesarstva sam ne zmore obvladovati – za sovladarja razglasi svojega vojnega tovariša **Maksimiljana**
- 203 – dal naziv cesar svojemu posvojencu in zetu **Galeriju** in Maksimiljanovemu posvojencu in zetu **Konstanciju** → **tetrarhija**
 - o vlada dveh avgustov in cesarjev
 - o Dioklecijan: vzhodna polovica
 - o Galerij: Ilirik
 - o Maksimilijan: zahod
 - o Konstancij: Galija
- namesto principata uvedel **dominat** – despotsko monarhijo
 - o senat je izgubil vpliv na glavne državne zadeve

RIMLJANI

- o konzul je postal le častni naziv, cesar pa monarh orientalskega tipa (gospod in bog)
- o Rim je bil le simbolično središče
- l. 305 – oblast prepuščena cesarjema
- l. 324 – Konstantin Veliki postal edini vladar
 - o zavedal se, da je Rim preveč oddaljen od ogroženih meja – prestolnico prenesel v Bizantij (Bizanc) in ga imenoval po sebi
 - o ni hotel razdeliti cesarstva, vendar Z del slabel
- l. 395 – smrt cesarja Teodozija – razpad cesarstva
- vzhodu so vladali iz Konstantinopla, ostal je močan in varovan, Z del pa je slabel in propadel

RAST RIMA: DIVIDE ET IMPERA

- 5. stoletje pr. Kr. – Rim obdajali sovražniki
- Rimljani sklepali zavezništva z latinskimi mesti
- zaradi diplomatskih in organizacijskih sposobnosti postali vodilni v teh zvezah
- v drugi polovici 5. stoletja pr. Kr. – Rimljani prešli iz obrambe v napad
- do leta 280 pr. Kr. – osvojili Apeninski polotok južno od reke Rubikon

Tabela 2: Širitev Rima prek Apeninskega polotoka.

Datum	Dogodki
500 – 400 pr. Kr.	<ul style="list-style-type: none">- po izgonu kraljev je Rim v krizi in ogrožen z vseh strani- z osvojitvijo etrušč. mesta Veji se je začela rimska prevlada nad Etrurijo
387 pr. Kr.	<ul style="list-style-type: none">- Keltska katastrofa
340 – 338 pr. Kr.	<ul style="list-style-type: none">- Latinska vojna – po vojni so Rimljani latinska mesta vključili v svojo državo ali pa so postali podložni rimski zavezniki- Rim postane vodilna sila v osrednji Italiji
343 – 290 pr. Kr.	<ul style="list-style-type: none">- Samnitske vojne – Rim dobi nadzor nad grškim mestom Kapuo in se širi po Kampanji- posledice vojne: utrditev rimske prevlade, nekatera ljudstva so vključena v zavezniški sistem, nekatera pa so skoraj iztrebljena- Rim je utrdil svojo oblast z ustanavljanjem kolonij, prek katerih je nadziral ozemlje
283 – 241 pr. Kr.	<ul style="list-style-type: none">- Pirovo delovanje na Siciliji in v južni Italiji

- velika grožnja za Rim – keltska plemena, ki so pustošila po S Italiji
- po l. 400 so Kelti ogrožali osrednje in južne dele polotoka
- l. 387 – zasedli in opustošili Rim
- **latinska mesta** – nekje med polnopravnimi Rimljani in drugimi italjskimi zavezniki

RIMLJANI

- **zavezniki** – vsa nelatinska ljudstva na polotoku, s katerimi so Rimljani sklenili uradne pogodbe
 - o ohranili so svoje navade in zakone
 - o Rimu bili dolžni vojaško pomoč
 - o Rim zanje vodil zunanje zadeve
 - o zahteva državljskih pravic – zavezniške vojne (90 – 80 pr. Kr.)
 - o rim. državljanstvo l 89 pr. Kr.
- **municipiji** – samostojna mesta z lokalnimi navadami in upravo
 - o vsi svobodni člani so dobili rim. državljanstvo
 - o plačevali vojni davek
- **kolonije** – status latinskih mest ali pa so prebivalci imeli drž. pravice
 - o z ustanavljanjem Rimljani utrjevali oblast v ita. pokrajinah
 - o vanje naseljevali državljane brez zemlje in jim dodeljevali polja → širjenje romanizacije, hkrati pa znebili revežev, ki bi lahko povzročali težave
- **»deli in vladaj«** - načelo, ki so se ga držali Rimljani
 - o podpihovali razlike med ljudstvi, da bi preprečili razvoj enotnega nasprotnika
 - o preprečevali povezovanje v večje enote
 - o pravni položaj poraženih skupnosti odvisen od njihovega ravnanja v vojni
 - o podrejenim ljudstvom dajali različne privilegije, darove in jih med seboj tudi sprli

POD RIMSKIM ORLOM – RIMSKA VOJSKA

- močna vojska
- vojaška služba – **obveznost vseh državljanov**
- sami morali oskrbeti z opremo in orožjem – vojskovanje postalo opravilo bogatejših
- nekaj časa najrevnejši v vojski niso sodelovali, vendar je bilo vojaških pohodov vedno več in je rasla potreba po večjem št. vojakov
- vojskovodja Marij – odpravil novačenje na podlagi premoženja in omogočil vstop v vojsko najnižjim slojem
- nov tip vojske, ki je bila glede plačila (**mezde**) odvisna od vojskovodje in zato zvesta predvsem njemu
- vojska – **poklicna, dobro opremljena, izurjena in oskrbovana** (vstopili lahko starejši od 16 let)
- legionarji poleg mezde dobili del plena, veterani pa po dolgoletnem služenju **posestvo v osvojenih provincah**
- vojska – najpomembnejša institucija v državi – ko se niso urili, so vojaki gradili ceste, vodovode, mostove, kanale...

ORGANIZACIJA IN OPREMA

- oprema legionarja: gladij, kratek meč in lahek ščit (skutum, štirioglat, lesen, z usnjem prevlečen ščit), tudi kratko, dvorezno bodalo
- za metanje – dolgo kopje
- usnjene ali kovinske čelade
- kovinske prsne oklepe ali verižne srajce
- pod oklepom so nosili volneno tuniko
- sandali so bili močni in zračni, na podplatih okovani
- kamp, sekira, žaga, lonec za kuhanje, menažka, dva kola za palisado in žito za 15 dni
- prenašali 40 kg tudi po 30 km na dan
- »Marijeve mule«

RIMLJANI

- **legija** – največja enota
 - o okoli 6000 vojakov
 - o delile na kohorte (600), maniple (200) in centurije (100) pešacev
 - o lahko spremljala konjenica – opravljala izvidniške naloge, prenašala tovor, zasledovala pobegle sovražnike
- legionarji – rimski državljani; tujci – konjenica in pomožne enote, lokostrelci, pračarji, metalci kopij
- podpisali so, da bodo služili 20 let in še 5 let kot veterani
- Rimljani prijavljali v vojsko zaradi plačila ali slave; omogočala dvig na družbeni lestvici

DISCIPLINA

- vsak prekršek kaznovan z udarci
- enoti, ki je bila strahopetna ali neposlušna je čakalo **decimiranje**
 - o vojake razdelili v skupine po 10 in vsaka je izžrebala enega vojaka, ki so ga drugi potem kamenjali ali pretepli do smrti – pri žrebu se niso ozirali na položaj in ugled
 - o preostali vojaki so namesto pšenice dobili ječmen in so prenočevali zunaj tabora

PRETORIJANSKA GARDA IN MORNARICA

- **elitna pretorijanska garda** – ustanovi cesar Avgust
 - o 12 kohort s po 1000 vojaki
 - o zelo dobro plačani
 - o naloga: varovanje cesarja in njegove družine
 - o veliko krat vplivali na odločitve kralja, ga nasilno odstavili in nastavili novega
- **Mornarica** – po moči zaostajala za kopensko vojsko
 - o po Italiji in Sredozemlju zgradili številna oporišča z veliko vojaštva
 - o med državljanjskimi vojnami protiutež pretorijancem
 - o regionalne mornarice – varovanje bližnjih obal in mejnih rek ter zatiranje uporov v provincah

RIMSKE OBLEGOVALNE NAPRAVE

- vojska imela veliko tehnično znanje
- **želvin oklep** – sestavljalo 27 legionarjev
 - o nad glavami tesno združili ščite in tako dobili oklep, ki jih je varoval pred izstrelki
- **musculus** – premična naprava
 - o koliba na kolesih s poševno streho, pod katero so oblegovalci spodkopali obzidje
- **oven** – težak hlod z okovano konico
- **jurišna lestev**
- **baliste** – veliki katapult, s katerimi so metali na sovražnike kamenje, goreče puščice,...

LIMES

- pred vpadi barbarskih ljudstev so se zavarovali z gradnjo limesa
- **limes** = utrjen obmejni pas s sistemom povezanih trdnjav in vojaškimi posadkami od Britanije do Črnega morja
- kjer ni bilo naravne zaščite, so zgradili sklenjene nasipe z več km dolgimi palisadami (ograja iz priostrenih kolov)
- v Britaniji – Hadrijanov zid – 117 km dolg zid z dvema jarkoma in utrjenimi stolpi
- ob teh vojaških postojankah so nastala naselja, kjer sta se razvijala trgovina in kmetijstvo

RIMLJANI

- **vojaški tabori** – vojska gradila v osvojenih predelih
 - o tam vojaki namestili in zaščitili opremo
 - o za gradnjo in organizacijo odgovorni vojaški inženirji
 - o četverokotni, s stranicami po 600 m, obdan z jarkom in utrjen s palisado
 - o v njem dve legiji, ki ju je vodil konzul
 - o v bližini razvila naselja s trgovinami in tabernami (gostilne)
 - o prebivalci preživljali s poklici in dejavnostmi, ki so jih potrebovale enote
 - o vojaki v prostem času zabavali, kockali, hodili v terme; niso se smeli poročati, zato so jih spremljala dekleta, mnogi imeli prepovedana razmerja z lokalnimi ženskami
 - o širjenje rimskega načina življenja in latinskega jezika

ŠIRITEV RIMSKEGA IMPERIJA IN RIMSKE PROVINCE

BOJ ZA PREVLADO NA MORJU

- nadzor nad Sredozemljem delili Grki in Kartažani
- **Kartagina** – odlična strateška lega na obalah S Afrike
- glavni cilj Kartažanov (Rimljani so jim rekli Punci): povečanje trgovine
- prevažali: srebro, svilo, parfume, papirus, kositer, zlato, slonovo kost, nojeva peresa
- z razvejanimi trgovskimi potmi trčili ob interese rimskih trgovcev →
- **1. punska vojna**
 - o l. 246 pr. Kr.
 - o Kartažani so zaradi večjega ladjevja in boljšega znanja o pomorskem bojevanju računali na hitro zmago
 - o vonja vlekla več kot 20 let
 - o po vojni Kartagina še vedno močna in bogata, spor nerešen
- **2. punska vojna**
 - o l. 218 pr. Kr. **Hanibal** s 100.000 vojaki in sloni iz Hispanije čez Alpe vdrl v Italijo
 - o zaradi mraza in lakote veliko umrlih
 - o Hanibal je v 2 letih in po 4 dobljenih bitkah resno ogrožal Rim
 - o Rimljani so se začeli bojevati zunaj Italije in tako Kartažanom onemogočili oskrbo
 - o bojevanje se je preneslo na afriška tla
 - o Hanibal vrnil v Kartagino, doživel hud poraz (bitka pri Zami)
 - o Rimljani Kartažanom narekovali **ponižujoče pogoje**: uničenje vse mornarice razen 10 ladij, odstop vseh čezmorskih posesti, njihove vojne in pogodbe mora odobriti Rim
- Kartagina kljub pogojem še vedno uspešno trgovala z Rimom in tekmovala za prevlado
- Rim izkoristil kartažansko napoved vojne svojemu zavezniku in začel **3. punsko vojno**
 - o l. 146 pr. Kr. – izkrcanje Rimljanov v Afriki – dokončen poraz Kartagine
 - o mesto so požgali in zravnali z zemljo

RIMLJANI

Tabela 3: Datumi in dogodki širitve Rima prek Sredozemlja.

Datum	Dogodki
246 – 421 pr. Kr.	<ul style="list-style-type: none"> - 1. punska vojna – gre za prevlado na Siciliji, kjer poteka večina bojev - Rimljani so po kartažanskem zgledu zgradili ladjevje in porazili Kartažane na morju - Silicija postane prva rimska provinca - pozneje priključijo še Sardinijo in Korziko
218 – 201 pr. Kr.	<ul style="list-style-type: none"> - 2. punska vojna – Hanibalov pohod iz Hispanije čez Alpe v Italijo - Hispanija postane nova rimska provinca
214 – 205, 200 – 197, 171 – 167 pr. Kr.	<ul style="list-style-type: none"> - makedonske vojne
192 – 188 pr. Kr.	<ul style="list-style-type: none"> - vojna proti Selevkidskemu imperiju
149 – 146 pr. Kr.	<ul style="list-style-type: none"> - 3. punska vojna – pod vodstvom Scipiona Emilijana Rimljani dokončno uničijo mesto - Afrika postane rimska provinca
133 pr. Kr.	<ul style="list-style-type: none"> - pergamonski kralj Atal III. zapusti svoja ozemlja Rimljanom, ki tu ustanovijo provinco Malo Azijo
113 – 101 pr. Kr.	<ul style="list-style-type: none"> - vojna proti germanskim Kimbrom in Tevtonom
88 – 85, 83 – 82, 74 – 64 pr. Kr.	<ul style="list-style-type: none"> - vojne proti pontskemu kralju Mitridatu – po rimski zmagi ustanovijo provinco Pont
58 – 51 pr. Kr.	<ul style="list-style-type: none"> - galske vojne – Cezar sistematično osvaja keltsko ozemlje in ustanovi provinco Galijo, ki se hitro romanizira
30 pr. Kr.	<ul style="list-style-type: none"> - Oktavijan premaga Antonija in Kleopatro ter zasede Egipt, ki postane nova rimska provinca
13 – 9 pr. Kr.	<ul style="list-style-type: none"> - postopno osvajanje Ilirika traja od 1. ilirske vojne v 3. stol. - za časa Tiberija se provinca razširi do Donave
10 po Kr.	<ul style="list-style-type: none"> - po zatrtju uporov proti rimski oblasti je provinca Ilirik razdeljena na provinci Dalmacijo in Panonijo
98 – 117 po Kr.	<ul style="list-style-type: none"> - Cesar Trajan – Dacija, Arabija, Armenija, Asirija, Mezopotamija - rimska država ima največji obseg

PROVINCA

- **provinca** = naziv za osvojeno deželo zunaj Italije, ki jo je upravljal rimski namestnik
- upravnik (propretor, prokonzul) – vrhovna vojaška, administrativna in sodna oblast
- imele posebno ustavo, mesta pa različne statuse (nekatera tudi kolonija ali municipija)
- del zemlje – javno zemljišče, ki so ga razdelili kolonistom v zameno za davčno obvezo
- ostala zemlja – puščena domačemu prebivalstvu (tudi plačevali davke)
- večina provincialnih mest se je razvila iz vojaških taborov, trgovskih postojank ali političnih središč prvotnih prebivalcev

ZATON RIMSKEGA IMPERIJA

- 3. stol. – kriza v Rimu
- vzrok: napadi ljudstev na severni meji
- konec 2. stol.: obdobje, ko vladarjev niso izbirali po načelu posinovljenja – vplivni ljudje (predvsem vojskovodje) borili za oblast
- senat izgubil vpliv, pridobila pa ga vojska – podpirala in nastavljala vladarje
- zakonov niso spoštovali
- širila kriminal in piratstvo
- v nekaterih provincah: lakota in bolezni – upadalo št. prebivalcev kar je še slabilo obrambo
- **cesar Dioklecijan** – začasno preprečil propad
 - o l. 305 odpovedal prestolu
 - o vojna za nasledstvo
- **Konstantin** – obnovil red
 - o za cesarja so ga razglasili vojaki v Britaniji
 - o premagal tekmece in dokončal Dioklecijanove reforme
 - o nova oblika vladavine – **monarhija**
 - o prestolnico prenesel v Konstantinopel (še bolj oslabil Z del)
- **I. 395 – rimski imperij razpade na dve polovici**
 - o **V del**: Konstantinopel; močan, najbolj razvite dežele; enotna verska skupnost, helenistična državna identiteta in jezik; doživel manj pritiskov na mejah
 - o **Z del**: Rim; zamiral – l. 476 Goti odstavili zadnjega rim. cesarja Romula Avgustula

VZROKI PROPADA

- zgodovinarji nimajo enotnega odgovora

VPADI TUJIH LJUDSTEV

- 4. stol. pr. Kr. – keltska selitev na jug
- konec 2. stol. pr. Kr. – pohodi Tevtonov in Kimbrov
- za časa Cezarja in Avgusta – germanska plemena
- druga pol. 2. stol. – vdor Langobardov in Markomanov
- 5. stol. – germanska (Goti, Vandali, Langobardi, Franki ...) in vzhodna normanska (Huni, Alani ...) ljudstva

DEMOGRAFSKI RAZLOGI

- od 4. stol. – št. rimskih prebivalcev zmanjšalo za tretjino → pomanjkanje delovne sile, odvisnost od tujcev
- v vojsko sprejemali vedno več Germanov – federate, da bi bilo treba dajati manj denarja za voj. plače
 - o izraz federati – iz časa republike, ko se je država širila in je najemala silo, ki še ni bila vključena v rim. državo in niso bili državljani
 - o ker jim pozneje zaradi hiperinflacije niso mogli več plačevati – dajali ozemlja namesto plače

RIMLJANI

EKONOMSKI RAZLOGI

- v pozni cesarski dobi je bilo gospodarstvo v razsulu – temeljilo na izkoriščanju virov osvojenih dežel
- trgovina poslovala s sužnji
- država zahtevala vedno več davkov (porabljala za jalove vojne, pomirjanje notranjih nesoglasij in razkošno življenje cesarjev)
- imperij se ni širil – usahnil dotok denarja, surovin in sužnjev → **hiperinflacija**
- denar izgubil vrednost, dvig cen → razvila blagovna menjava
- **kolonata** – reševanje krize v kmetijstvu
 - o zakupništva: neobdelano zemljo so razdelili revnim naseljencem, v zameno so morali lastnikom dajati tretjino pridelka

ŠIBKOST CENTRALNE OBLASTI

- odnosi med cesarjem, senatom in vojsko niso bili urejeni – vsaka stran hotela imeti odločilno vlogo pri izbiri vladarjev
- zgodnje cesarstvo: vladarji naslednike posinovili
- pozneje: rasel vpliv vojske – poveljnike razglasila za cesarja – državljanska vojna proti takratnemu cesarju

TUJI NAJEMNIKI V RIMSKI VOJSKI

- preseljevanje ljudstev – pritisk na rimske meje
- k obrambi pritegnili tudi germanska in druga plemena, saj vojska postala nezanesljiva in nezmožna obrambe zaradi vpliva barbarskih ljudstev

DUHOVNA KRIZA

- z V širile različne religije – najpomembnejši mitraizem in krščanstvo
- krščanstvo postalo uradna vera – naj bi vplivalo na propad rimske družbe
- rimska bojevitost in krepost izhajali iz politeistične in militantne religije
- krščanske in rimske ideje so se razlikovale – rimska državna religija je častila prednike, kristjani pa samo Boga, zato naj bi postali apatični, nebojeviti in leni

ŽIVLJENJE RIMLJANOV

Bogovi

Grški	Rimski	Vloga
Zeus	Jupiter	kralj bogov, bog groma
Hera	Junona	kraljica bogov, zavetnica žensk
Afrodita	Venera	boginja lepote in ljubezni
Apolon	Apolon	bog sonca in preroštva
Ares	Mars	bog vojne
Artemida	Diana	boginja lova, zavetnica živali in otrok
Atena	Minerva	boginja modrosti in vojne
Demetra	Cerera	boginja plodnosti, sadja in žita
Hefajst	Vulkan	bog ognja
Hermes	Merkur	božji sel, gob popotnikov
Hestija	Vesta	boginja ognjišča in doma
Pozejdon	Neptun	bog morja

POZNOANTIČNO RIMSKO CESARSTVO

Gospodarske in družbene razmere (Avgust – konec principata)

Rimsko cesarstvo se v 2. tisočletju sooči z naslednjimi problemi:

- vdori barbarov (barbari – skupen izraz za plemena, ki so vdirala v rimsko cesarstvo)
- razdrobljena in šibka vlada
- gospodarska kriza
- pomanjkanje delovne sile
- sužnjelastniški sistem začne razpadati (prenehanje osvajalnih vojn sproži pomanjkanje sužnjev)
- kriza obrti in trgovine (obrtniki morajo proizvajati zgolj za vojsko, vrednost denarja pada)
- province so se gospodarsko osvobajale
- večina denarja se je porabljala za obrambo mej (najemniški vojaki, podkupovanje,...)